

**Критика на члан 18. предложених измена и допуна Закона о забрани
дискриминације – са упоредном анализом права на слободу
вероисповести и начела секуларности**

Миљан Лазовић,
истраживач приправник на Институту за европске студије
докторанд на Теолошком факултету Универзитета у Београду,
докторанд на Правном факултету Универзитета у Београду

Београд, 2021.

УВОД

Уставни принцип или начело **секуларности** као појам који дефинише интегралне односе државе и цркве има своју комплексну и дугу историјску позадину. Он настаје као правна консеквенца западноевропског сукоба царства и папства око земаљске власти и данас ово начело има другачије значење. У оквиру породице трипартитиних система државно - црквених односа: 1. систем државне цркве, 2. систем кооперативне одвојености и 3. систем стриктне или дистанциране неутралности, **модел кооперативне одвојености** јесте **уставни модел** којег примењује велики број европских држава. Ка овом моделу конвергирају чак и друге државе у којима преовлађују: модел дистанциране неутралности и модел државне цркве. Република Србија је световна (секуларна) држава и цркве и верске заједнице су одвојене од ње. Уставни суд Републике Србије је 2010. године дефинисао принцип световности као „**кооперативну одвојеност**“, а то значи да иако су држава и цркве одвојене оне сарађују у циљу обостраног и општег интереса.

Модерна секуларна држава је дужна да јемчи права и слободе црквама и верским заједницама. Верска слобода је комплексна и подразумева индивидуално, колективно и корпоративно право. Право на самоодређење значи да цркве и верске заједнице самостално одређују свој идентитет и уређују своју унутрашњу организацију, вршење верских обреда и других верских послова. Одавде следи обавеза државе да црквама и верским заједницама у њиховим пословима пружи помоћ у складу са грађанским законима и то је један од стубова савременог правног односа државе и цркве. Цркве и верске заједнице имају право да сопствене послове уређују и врше самостално и слободно од државног утицаја у складу са законом. Правно признати цркву значи признати систем обавеза у односу на цркву и њен идентитет којих држава мора да се прихвати, односно, право да се верује тј. да се практикује вера значи обавезу државе према онима који верују. Дакле, слобода вероисповедања је природно право, а држава у сфери позитивних правних прописа то право мора да гарантује, док са друге стране црква мора да поштује законе који важе за све грађане и то је један елемент узајамног, кооперативног односа.¹

¹ Богољуб Шијаковић, *Огледање у контексту*, Службени гласник, Београд 2011, 471 – 472.

Међутим, подстакнути актуелним дешавањима која потресају српску јавност о сету Нацрта Закона² које предлаже Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог, могу се приметити одеђени проблеми који доводе у питање **основна људска права и подривају односе државе и цркве**. Кључни Нацрт Закона јесте **Предложена измена и допуна Закона о забрани дискриминације** која доноси новине:

1. Првом новином мења се назив члана 18. **„забрана верске дискриминације“** у назив **„дискриминација на основу слободног испољавања вере или уверења“**.
2. Другом новином мења се став 2. члана 18. који гласи: „Приликом обављања богослужења, верских обреда и осталих верских делатности у црквама и верским заједницама чији се систем вредности заснива на вери или уверењу, различито поступање свештеника, односно верских службеника према лицима или групи лица при обављању ових делатности, не представља дискриминацију у случају када, због природе делатности или околности у којима се обављају, вера или уверење представља стварни, законит и оправдан услов за њихово обављање, у складу са системом вредности цркве и верске заједнице уписане у регистар верских заједница, у складу са законом. Цркве или друге верске заједнице, чији се систем вредности заснива на вери или уверењу, у складу са уставом и законом, могу захтевати од лица, која обављају богослужење, да се понашају у доброј вери и с лојалношћу према систему вредности цркве или друге верске заједнице“
3. Трећом новином додаје се цео став 3. у члану 18. који гласи: **„Различито поступање из става 2. овог члана не оправдава дискриминацију по било ком основу из члана 2. овог закона учињену ван богослужбеног простора и времена као ни различито поступање које се не може оправдати системом вредности верске заједнице“**.

Сходно томе, у овој научној елаборацији жели да се укаже на „обим“ **дискриминације** коју доноси **Закон о изменама и допунама Закона о забрани дискриминације**, а који је у колизији са основним људским правима и уставним начелима.

² 1. НАЦРТ ЗАКОНА О ИСТОПОЛНИМ ЗАЈЕДНИЦАМА; 2. НАЦРТ ЗАКОНА О ИЗМЕНАМА И ДОПУНАМА ЗАКОНА О ЗАБРАНИ ДИСКРИМИНАЦИЈЕ И 3. ЗАКОН О РОДНОЈ РАВНОПРАВНОСТИ.

1. Шта је слобода вероисповести?

Захтеви за толеранцијом у савременом свету траже првенствено верску толеранцију, јер различита верска уверења и даље изазивају раздор и нетрпељивост, прогон и дискриминацију. Имајући у виду различите обрасце односа државе, религије и верског плурализма, од великог значаја је да се успоставе стандарди за поштовање слободе вероисповести који би били широко прихваћени. Зато су напори међународне заједнице усмерени не према стварању образаца за однос државе и религије, већ према успостављању гаранција у циљу заштите слободе вероисповести. Слобода вероисповести подразумева слободу људи „на“ и слободу „од“ одређене религије или слободу да имају или да немају религију, да упражњавају или да не практикују одређену веру.³ Слобода мисли, савести и вероисповести представља животну значајно људско право, које се мора тумачити као средство које помаже да се одржи и оснажи демократска дискусија и идеја плурализма. За демократско друштво су од суштинског значаја обадва аспекта те слободе - појединачни и колективни. Аутономно постојање цркава и верских заједница неотуђиви је саставни део плурализма у демократском друштву. заштита уверења појединца мора подстицати, а не обесхрабрити узајамно поштовање и толеранцију према другим верама. Из тих разлога дужности државе не свде се само на то да је она обавезна да се уздржи од мешања у слободу мисли, савести и вероисповести, већ та слобода може, такође, налагати предузимање позитивне акције државних власти како би обезбедиле да та слобода буде делотворна.⁴

Питање права на слободу вероисповести свакако је једно од централних питања међународног система људских права. Слобода вероисповести је предмет регулисања у више међународних правних аката, у којима је нормирана заједно са слободом мисли и савести, што је логично јер тек у тој укупности и добија свој пуни израз. Два најзначајнија инструмента у том домену, Међународни пакт о грађанским и политичким правима (МПГПП), и Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода (ЕКЉП), у готово идентичној формулацији оцртавају оквир и границе уживања верских слобода. Темелј целог система људских права је став да је човек аутономно, рационално биће и да

³ Рената Тренеска Дескоска, „Слобода вероисповести као идеологије Европске уније“, у: *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, Број. 68., Година LIII, 2014, 66 – 67.

⁴ https://www.ombudsman.rs/attachments/713_sazetak-cir.pdf (посећено 20.3.2021).

је стога способан и слободан да самостално мисли и да стиче и мења своја убеђења. Људско биће може да мисли шта хоће и не сме се кажњавати ни узнемиравати због садржаја мисли, ма колико оне биле неприхватљиве, па и одвратне, за друштво и остале људе. Ова је слобода широка и апсолутна, без обзира на садржај мисли, и не може се ни под којим условима ограничити. Ограничења која су могућа у вези са слободом мишљења и савести, могу се наметати само када је реч о њиховом испољавању, дакле, не о мишљењу него о јавном поступању. Термини „мисао“, „уверење“, „савест“ и „вероисповест“ могу се односити на широк спектар интелектуалне и духовне активности. Права на слободу мисли, савести и вероисповести у великој се мери испољавају унутар срца и ума појединца. Тек кад неко манифестује сопствене мисли или убеђења, онда држава постаје свесна њиховог постојања и карактера.⁵ Суштина остваривања „слободе вероисповести“ утврђена је бројним међународним документима, а протумачена одлукама Европског суда за људска права и Комисије за људска права Уједињених Нација, па ће се указати на одређена тумачења:

1. Слобода мисли, савести и вероисповести један је од темеља „демократског друштва“. Ова слобода је, у својој верској димензији, један од највитаљнијих елемената који спада у оно што чини идентитет верника и њихове концепције живота, али је исто тако и драгоцен вредност за атеисте, агностике, скептике и незаинтересоване. Плурализам који је нераскидиво везан за демократско друштво, а који је извојеван тешком вишевековном борбом, зависи од ње. Та слобода повлачи, између осталог, слободу да се имају или немају верска уверења и да се упражњава или не упражњава вера.
2. Слобода испољавања вероисповести се не ограничава на традиционалне вероисповести нити на вероисповести и убеђења с институционалним особинама нити на праксу аналогну традиционалним вероисповестима.
3. Слобода испољавања вере не само што се може остваривати у заједници са другима, „ЈАВНО“, и у кругу оних са којима се дели вероисповест, већ се вера може исповедати и „НАСАМО“, и „ПРИВАТНО“...⁶

⁵ Ненад Ђурђевић, *Остваривање слободе вероисповести и правни положај цркава и верских заједница у Републици Србији*, Београд 2009, 87 – 89.

⁶ https://www.ombudsman.rs/attachments/713_sazetak-cir.pdf (посећено 20.3.2021).

2. Модели односа цркве и државе у Европи

Контекст у ком је загарантована слобода вероисповести као једно од основних људских права у Европи (и шире) јесу правни системи модерних секуларних држава. У тим системима и њиховом упоредном праву утврђивање **слободе вероисповести** и уређивање начелног **односа државе према црквама и верским заједницама** по природи своје место налази у уставима. Задржавајући се искључиво на тлу Европе, приметно је да не постоје крајње, екстремне варијанте односа цркве и државе које би, с једне стране, подразумевале забрану религије, а са друге стране, потпуно стапање државе и цркве.⁷ Тако савремену Европу одликује неколико различитих концепата односно уставних модела на којима почивају секуларне државе и које можемо класификовати у три групе:

1. **Концепт дистанциране неутралности или стриктне одвојености државе и цркве** – познат у Француској (такође у Португалији, Словенији, Ирској, Турској, Холандији) који у духу лаицизма смешта религију у приватно друштвени простор.⁸ Уставни модел строге одвојености државе и цркве подразумева одсуство било каквих органских и функционалних веза између цркве и државе, неутралност државе у погледу црквених питања, уздржавање верских заједница од директног мешања у јавну сферу. О неутралности државе у сфери вере може се говорити као о уставноправном захтеву да се постојеће верске заједнице узајамно толеришу, да држава позитивно утиче на коегзистенцију различитих религија, да је неопходно умерено раздвајање државе и цркве, под претпоставком забране увођења државне цркве и да држава треба спречити тоталну идентификацију са једном верском доктрином.⁹ Принцип одвојености државе и цркве тековина је Француске револуције у којој се створио специфичан појам *laïcité* који обухвата два принципа: принцип непризнавања било које религије као државне и јемство слободе вероисповести.¹⁰

⁷ Дарко Симовић, „Европски уставни модели односа државе и цркве“, у: *Религија, политика, право*, Институт за упоредно право, Православна Митрополија Црногорско – приморска, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд – Будва 2015, 721 – 722.

⁸ Иван Маркешић, „Секуларна држава и кршћанство“, у: *Хришћанство у 21. веку*, Лесковачки културни центар, Нови Сад, Лесковац, Ниш 2014, 306.

⁹ Д. Симовић, „Европски уставни модели односа државе и цркве“, стр. 727 – 728.

¹⁰ Исто, 728.

2. **Концепт кооперативне одвојености државе и цркве** – познат у Немачкој, Аустрији, Хрватској, Шпанији, Италији, Белгији, Пољској, Србији. Уставни модел кооперативне одвојености цркве и државе почива на принципу о сепарацији цркве и државе, али подразумева и признавање многобројних заједничких задатака на којима црква и држава сарађују.¹¹ Овај модел назива се још и моделом златне средине ка којем кроз непрестану трансформацију конвергирају два система: систем државне цркве и систем стриктне одвојености на чијој средини је систем кооперације.¹²
3. **Концепт државне цркве – као у Грчкој, Данској, Великој Британији, Финској.**¹³ Модел државне вере или државне цркве подразумева задржавање неких институционалних веза са црквама и верским заједницама, као нпр. статуса државне цркве (Грчка) или преплитање државних и верских законодавних функција (Велика Британија).¹⁴ Енглеска се може сматрати архетипом уставног модела државне цркве. О повезаности државе и цркве сведочи чињеница да је монарх, као шеф државе, истовремено и поглавар Англиканске цркве. У Дому лордова, као горњем дому енглеског парламента, 24 места су резервисана за англиканске бискупе који на тај начин непосредно учествују у секуларном законодавном процесу државе.¹⁵

Дакле, модели правног уређења односа државе и цркве су контекстуално различити као резултат последица комплексних историјских околности које су дефинисале однос ових еминентних институција. Начело секуларности настаје као правна консеквенца западноевропског сукоба царства и папства око земаљске власти, међутим, данас ово начело има другачије значење у складу са демократским системом у којем се јемче људска права и слободе. Начин на који држава уређује односе са црквом спада такође и у поље слободне процене сваке појединачне државе, али поље слободне процене не може бити неограничено. Због тога су различита схватања о томе шта представља мешање световне власти у

¹¹ Исто, 732.

¹² Сима Аврамовић, *Прилози настанку државно – црквеног права у Србији*, Правни факултет Универзитет у Београду, Београд 2007, 108.

¹³ Ненад Ђорђевић, *Остваривање слободе вероисповести и правни положај црква и верских заједница у Републици Србији*, Београд 2009, 143.

¹⁴ *Predlog politike*, Beogradska otvorena škola, Beograd 2010, 8.

¹⁵ С. Аврамовић, *Прилози настанку државно – црквеног права у Србији*, 106.

религијска питања и шта се може сматрати непримереним религијским ангажовањем у државној сфери.¹⁶

Моделу секуларних држава у Европи су контекстуални, те свака од њих кроз један од три система на својствен начин уређује односе са црквама и верским заједницама. У свакој друштвеној заједници питање регулисања односа цркве и државе је неопходно, јер кооперацију цркве и државе повезују истоветни циљеви, а то је заједнички интерес. Раздвајање та два ентитета значи прецизно разликовање њихових компетенција, али не и немогућност интеракције, односно њихове сарадње. Чланови помесне цркве су истовремено и грађани одређене државе са својим правима, обавезама и одговорношћу која из тога следи. На тај начин, црква и држава су у свом функционисању директно упућене на сарадњу у додирним областима друштвене делатности.¹⁷ Иако би се могло рећи да већину европских система карактерише идеја одвојености државе и цркве кроз међусобну сарадњу и подстицањем позитивне толеранције, ови системи су у непрестаној трансформацији у којој два поларизована модела – систем одвојености и систем државне цркве конвергирају ка моделу кооперативне одвојености који се све више шири Европом. Дакле, кооперација је данас *par excellence* појам у односима државе и цркве у Европи.¹⁸

3. Питање слободе вероисповести

3.1. Слобода вероисповести у међународним документима

Слобода вероисповести је у свим државама ЕУ призната као лично право сваког појединца или као индивидуални аспект слободе вероисповести, о чему сведочи чињеница да ни у једној држави ЕУ не постоје правне одредбе о томе у шта појединац сме или не сме веровати. У свим државама је гарантовано право црквама и верским заједницама да делују у оквиру свог правног система, иако постоје разлике у погледу односа између држава и цркава и верских заједница у Европи, а самим тим и у степену остваривања и заштите слободе вероисповести.¹⁹ Слобода вероисповести је универзално људско право које

¹⁶ Весна Петровић, „Право на слободу мисли, савести и вероисповести“, у: *Религија у јавном, политичком и друштвеном сектору*, Konrad Adenauer Stiftung, Београд 2013, 110.

¹⁷ <http://www.politika.rs/sr/clanak/79752/Specijalni-dodaci/Crkva-i-sekularna-drzava> (посећено 12.8.2020).

¹⁸ С. Аврамовић, *Прилози настанку државно – црквеног права у Србији*, 107.

¹⁹ Milutin Trnavac, „Ostvarivanje i zaštita slobode veroispovesti u Bugarskoj, Rumuniji I Grčkoj”, у: *Strani pravni život*, br. 1. 2018, 74.

признаје међународно право и државе широм света, те су оне дужне да обезбеде да у оквиру њихових правних система постоје одговарајуће и ефективне гаранције слободе мисли, савести и вероисповести за све људе и да се те гаранције примењују на читавој територији без дискриминације.²⁰ Право на слободу вероисповести једно је од еминентних питања у међународном систему људских права, отуда ће се приказати **анатомија** овог универзалног права човека изражена у важним документима:

1. Документи Уједињених нација:

1.1. **Повеља Уједињених нација из 1945. године** - у члану 55. говори о свеопштем поштовању и уважавању људских права без обзира на расу, пол, језик или **веру**.²¹

1.2. **Универзална декларација о људским правима из 1948 - године** у члану 18. гарантује да свако има право на слободу мисли, савести и **вероисповести** и да ово право укључује слободу промене вероисповести или уверења и слободу да човек сам или у заједници са другима, јавно или приватно, манифестује своју веру или уверење подучавањем, обичајима, молитвом и обредом.²²

1.3. **Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. године** - у члану 18. ставу 1. се гарантује да свако има право на слободу мисли, савести и **вероисповести**. То право подразумева слободу остајања при својој или усвајања вероисповести или убеђења по своме избору, као и слободу да појединачно или у заједници са другима, јавно или приватно, испољава своје веровање или убеђење вероисповедањем, обављањем обреда, похађањем службе и наставом. Став 2. тврди да се **нико неће подвргнути принуди** која би могла нанети повреду његовој слободи остајања при својој или усвајања вероисповести или убеђења по своме избору.²³

²⁰ Марина Матић Бошковић, „Слобода вероисповести у међународним актима и пракси Европског суда за људска права“, у: *Религија, право, политика*, Институт за упоредно право, Православна Митрополија Црногорско – приморска, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд – Будва 2015, 461.

²¹ *Повеља Уједињених нација из 1945. г.* https://www.tuzilastvorz.org.rs/upload/Regulation/Document_sr/2016-05/povelja_un_lat.pdf (посећено 12.9.2020).

²² *Универзална декларација о људским правима из 1948. г.* <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/02/Univerzalna-deklaracija-o-ljudskim-pravima-1948.pdf> (посећено 12.9.2020).

²³ *Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. г.* <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/02/Me%C4%91unarodni-pakt-o-gra%C4%91anskim-i-politi%C4%8Dkim-pravima.pdf> (посећено 12.9.2020).

1.4. Коментари Комитета за људска права Уједињених нација на чланове Међународног пакта о грађанским и политичким правима, конкретно на **члан 18**. По питању слободе вероисповести и верских уверења најважнији је општи коментар под бројем 22. Право на слободу мисли, савести и **вероисповести** обухвата слободу мишљења о свим питањима, личних уверења и посвећености вероисповести или убеђењима, изражено појединачно или у заједници са другима. Комитет скреће пажњу државама уговорницама на чињеницу да се слобода мисли и слобода савести штите једнако са слободом вероисповести и убеђења. Суштинска природа ових слобода се такође одржава у чињеници да се од ове одредбе не може одступити, чак ни у време ванредног стања. Члан 18. штити теистичка, нетеистичка и атеистичка убеђења, као и право да се не исповеда ниједна вероисповести ни убеђење. Овај члан разликује, такође, слободу мисли, савести, вероисповести или убеђења од слободе испољавања вероисповести или убеђења. Њиме се не дозвољава никаква ограничења слободе мисли и савести нити слободе вероисповести или убеђења или прихватања вероисповести или убеђења по сопственом избору. Слобода испољавања вероисповести или убеђења богослужењем, верским обредима, исповедањем вере и наставом обухвата широк опсег радњи. Појам богослужења се протеже на обредне и свечане чинове којима се непосредно изражавају убеђења, као и различита пракса, неодвојива од таквих чинова, укључујући изградњу места за вршење богослужења, употребу обредних израза и предмета, истицање симбола и обележавање празника и нерадних дана. Верски обреди и исповедање вере или убеђења могу да укључују не само свечане чинове, већ и такве обичаје као што су правила о начину исхране, ношење посебне одеће или капа, учешће у обредима повезаним са неким периодима живота и коришћењем посебног језика којим уобичајено говори у дотичној групи.²⁴

²⁴ Општи коментари комитета за људска права на члан 18. Међународног пакта о грађанским и политичким правима. <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/Op%C5%A1ti-komentari-Komiteta-za-ljudska-prava.pdf> (посећено 12.9.2020).

2. Европски документи:

2.1. Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода из 1950.

године – у члану 9. се гарантује да свако има право на слободу мисли, савести и **вероисповести**; ово право укључује слободу промене вере или уверења и слободу сваког да, било сам или заједно с другима, јавно или приватно, испољава веру или уверење молитвом, подучавањем, обичајима и обредом. Слобода исповедања вере или убеђења сме бити подвргнута само законом прописаним ограничењима неопходним у демократском друштву у интересу јавне безбедности, ради заштите јавног реда, здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.²⁵

2.2. **Повеља о основним правима у ЕУ из 2000. године** – у члану 10. бави се питањем слободе мишљења, савести и **вероисповести**. Свако лице има право на слободу мишљења, савести и вероисповести. Ово право укључује слободу промену вере или уверења, као и слободу изражавања верских осећања или убеђења, појединачно или колективно, јавно или приватно, путем вероисповести наставе, обичаја и вршења обреда.²⁶

2.3. **Закључак Савета о слободи вероисповести из 2009. године** – Савет потврђује снажну посвећеност Европске уније у промоцији и **заштити слободе вероисповести** или уверења. Савет подсећа да се слобода мисли, савести, вероисповести или уверења односи на сва лица подједнако. То је основна слобода која укључује све религије или веровања, укључујући и она која нису се традиционално практикована у одређеној земљи, веровања припадника верске мањине, као и нетеистичка и атеистичка уверења. Слобода покрива и право усвајања, промене или напуштања неке религије или уверења својом вољом. Савет подвлачи да су државе дужне да заштите све, укључујући и припаднике мањина, од дискриминације, насиља и других кршења. Државе морају осигурати

²⁵ Конвенција о људским правима, European Court of Human Rights, Council of Europe, 11.

²⁶ Povelja o osnovnim pravima Evropske unije iz 2000. g. <http://zakoni.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-drugi-akti/913/376-1732-.pdf> (посећено 12.9.2020).

да њихов законодавни системи пружи адекватне и ефикасне гаранције слободе мисли, савести, религија или веровање свима без разлике.²⁷

2.4. Хелсиншки завршни акт из 1975. године – у начелу 7. хелсиншког завршног акта констатује се да државе чланице морају поштовати људска права и темељне слободе, укључујући слободу мишљења, савести, **вере** или уверења свих, без обзира на расу, пол, језик или веру.²⁸

2.5. Завршни документ из Беча из 1986. године – у члановима 13. 16. и 17. гарантује слободу мишљења, савести и **вероисповести**. Такође гарантује људска права и основне слободе свима без обзира на разлике на основу расе, боје коже, пола, језика, религије, политичких или других врсти мишљење, националног или социјално порекла итд.²⁹

2.6. И Париска повеља КЕБСа за нову Европу, из 1990. године, слобода вероисповести јесте једно од важних људских права: Људска права и основне слободе јесу права стечена рођењем сваког људског бића, неотуђива су и зајамчена законом. Њихова заштита и унапређење прва је обавеза владе. Њихово поштовање битно је јамство против премоћи државе. Њихово праћење и остваривање темељи су слободе, правде и мира... Ми потврђујемо да, без дискриминације, сваки појединац има право на: слободу мишљења, савести и вере или веровања, слободу изражавања, слободу удруживања и мирног окупљања,...; свако, такође, има право: да познаје и поступа према својим правима,..., да ужива своја економска, друштвена и културна права. Ми потврђујемо да ће се етничка, културна, језичка и верска самосвојност националних мањина штитити и да лица која припадају националним мањинама имају право слободно изражавати, чувати и развијати самосвојност, без било какве дискриминације и у пуној једнакости пред законом. Осигураћемо да свако добије ефикасан национални или интернационални правни лек против било које

²⁷ *Council conclusions on freedom of religion or belief*. 2973rd GENERAL AFFAIRS Council meeting Brussels, 16 November 2009.

²⁸ *Helsinki završni akt* (ZAVRŠNI AKT KONFERENCIJE O EUROPSKOJ SIGURNOSTI I SURADNJI) usvojen na Konferenciji o europskoj sigurnosti i suradnji Helsinki, 1. kolovoza 1975. godine.

²⁹ *CONCLUDING DOCUMENT OF THE VIENNA MEETING 1986 OF REPRESENTATIVES OF THE PARTICIPATING STATES OF THE CONFERENCE ON SECURITY AND CO-OPERATION IN EUROPE, HELD ON THE BASIS OF THE PROVISIONS OF THE FINAL ACT RELATING TO THE FOLLOW-UP TO THE CONFERENCE*.

повреде његових права. Пуно поштовање ових упутстава чврст је темељ на којем ћемо тражити изградњу нове Европе. Наше ће државе сарађивати и подупирати једна другу ради стварања неопозивих демократских користи.“³⁰

3.2. Слобода вероисповести у оквиру члана 9. Европске конвенције о људским правима

Може се приметити да је слобода вероисповести загарантована у различитим еклатантним документима. Као модел за испитивање функционалности слободе вероисповести у сфери секуларног, тј. у домену односа државе и цркве, узео се члан 9. Европске конвенције о људским правима који гарантује да:

1. Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује слободу промене вере или уверења и слободу сваког да, било сам или заједно с другима, јавно или приватно, испољава веру или уверење молитвом, подучавањем, обичајима и обредом.
2. Слобода исповедања вере или убеђења сме бити подвргнута само законом прописаним ограничењима неопходним у демократском друштву у интересу јавне безбедности, ради заштите јавног реда, здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.³¹

Различите моделе односа цркве и државе који су класификовани у три категорије: модел стриктне одвојености, модел државне цркве и модел кооперативне одвојености, Европски суд за људска права прихватио их је као компатибилне са чланом 9. Европске конвенције за људска права.³² У члану 9.³³ се не захтева постојање секуларне државе, али

³⁰ Ненад Ђурђевић, *Остваривање слободе вероисповести и правни положај цркава и верских заједница у Републици Србији*, Београд 2009, 91.

³¹ Члан. 9. став 1. и 2. *Конвенција о људским правима*.

³² *Европски суд за људска права, водич кроз члан 9*. Савет Европе 2015, 38.

³³ Члан 9. став 1. Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује слободу промене вере или уверења и слободу сваког да, било сам или заједно са другима, јавно или приватно, испољава веру или уверење молитвом, подучавањем, обичајима и обредом.

Став 2. Слобода исповедања вере или убеђења сме бити подвргнута само законом прописаним ограничењима неопходним у демократском друштву у интересу јавне безбедности, ради заштите јавног реда, здравља или

слобода мисли, савести и вероисповести су, према јуриспруденцији Европског суда за људска права конститутивни елемент демократског друштва и његовог плуралистичког карактера. Пракса Европског суда за људска права указује на тзв. „принцип неутралности“. Према овом принципу, држава је неутрални и непристрасни организатор практиковања различитих религија, вера и веровања и њена улога је усмерена ка осигурању јавног поретка, религијске хармоније и толеранције у демократском друштву.³⁴ У оквиру члана 9. Конвенције, налазе се три сродне слободе: слобода мишљења, слобода савести и слобода вероисповести и ради се о заштити једног права чисто **интелектуалне**, другог **етичке** и трећег **религијске** природе. Религијска убеђења слично као и философска уверења и морална гледишта могу представљати основ за приговор савести, и управо члан 9. све три слободе ставља под исти кровни систем заштите.³⁵ Члан 9. Европске конвенције у самој својој сржи настоји да спречи државну индоктринацију појединаца тиме што ће допустити развој, усавршавање и коначну промену мисли, савести и вероисповести и све то обухвата област која се често означава као *forum internum*. То се на практичном примеру може приказати на основу система гласања за одређену политичку странку. Намера да се гласа за неког или нешто (нпр. политички програм) суштински представља мисао сведену у *forum internum* бирача и њено постојање не може се ни доказати нити оспорити све док се она не изрази кроз чин гласања и уколико се не изрази кроз тај чин.³⁶ Супротно појму *forum internum* је појам *forum externum* или право испољавања или изражавања верског опредељења. У том смислу, постоје два начела - унутрашње и спољашње као начини да се искажу или не искажу верска уверења. Док *forum internum* има статус апсолутног права и не може се ничим ограничити, *forum externum* из разумљивих разлога, трпи одређена ограничења.³⁷

Слобода мисли, савести и вероисповести се разумева као средство које помаже да се одржи или оснажи демократска дискусија и сама идеја плурализма. Кључна су два аспекта

морала, или ради заштите права и слободе других. *Конвенција о људским правима*, European Court of Human Rights, Council of Europe 11.

³⁴ В. Петровић, „Право на слободу мисли, савести и вероисповести“, 111.

³⁵ Марко Божић, *Лаичка држава као јемство слободе савести и вероисповести*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2010, 18 – 19.

³⁶ Jim Murdoch, *Zaštita prava na slobodu misli, savesti i veroispovesti u okviru Evropske konvencije o ljudskim pravima*, Savet Evrope, Strazbur 2013, 19.

³⁷ Srđan Milošević, „Hod po žici: o ustavnosti ograničenja slobode veroispovesti u vanrednom stanju proglašenom u Srbiji usled epidemije bolesti Covid - 19“, u: *Pravni zapisi*, God. 11, br. 1., 2020, 185.

слободе – **појединачни и колективни**. Та слобода је у својој верској димензији један од највитаљнијих елемената који чине идентитет верника и њихове представе о животу, али је исто тако драгоцене за атеисте, агностике, скептике и оне који за таква питања не маре, те је плурализам неутуђива слика демократског друштва. Заштита уверења појединца мора подстицати, а не обесхрабрити узајамно поштовање и толеранцију према другим верама. Сходно томе, дужност секуларне државе не своди се само на то да је она обавезна да се уздржи од мешања у права из члана 9. већ ова одредба може налагати предузимање позитивне акције државних власти како би се обезбедило да то право буде делотворно.³⁸

Европски суд је у образложењу одлуке (у случају *БУСКАРИНИ ПРОТИВ САН МАРИНА - **Buscarini and Others v San Marino***) констатовао да у члану 9. Европске конвенције слобода мисли, савести и вероисповести јесте један од темеља демократског друштва. У димензији вере то је један од највитаљнијих елемената којим верници формирају свој идентитет и животни став и то је за атеисте, агностике, скептике и верски неопредељене драгоцени дар. Плурализам као такав јесте неодвојиви део демократског друштва. Та слобода подразумева - *inter alia* - да имамо или немамо верска убеђења и да обављамо или не обављамо верске обреде.³⁹ Мешање у право на слободу вероисповести у супротности је са чланом 9. и то уколико није прописано законом или ако се њиме не тежи остварењу једног или више легитимних циљева у ставу 2. или ако то није неопходно у демократском друштву.⁴⁰

³⁸ Jim Murdoch, *Zaštita prava na slobodu misli, savesti i veroispovesti u okviru Evropske konvencije o ljudskim pravima*, 82 – 83.

³⁹ Члан 9. став 2. Слобода исповедања вере или убеђења сме бити подвргнута само законом прописаним ограничењима неопходним у демократском друштву у интересу јавне безбедности, ради заштите јавног реда, здравља или морала, или ради заштите права и слобода других. *Конвенција о људским правима*.

⁴⁰ *CASE OF BUSCARINI AND OTHERS v. SAN MARINO*, 8.

4. Функционалност принципа секуларности у односу цркве и државе

Устав Републике Србије у члану 11. успоставља начело световности и прокламује Србију као световну или секуларну државу у којој су цркве и верске заједнице одвојене од државе, те се ниједна религија не може успоставити као државна или обавезна.⁴¹ У оквиру Устава, а у одељку о људским правима и слободама у **члану 43. јемчи се слобода мисли, савести и вероисповести** и право да се остане при свом уверењу или вероисповести или да се они промене по сопственом избору. Сходно томе, свако је слободан да испољава своју веру или убеђење вероисповедања, обављањем верских обреда, похађањем верске службе или наставе, појединачно или у заједници са другим, као и да приватно или јавно изнесе своја верска уверења. Као важан аспект слободе савести, Устав гарантује право родитеља или законских старатеља да својој деци обезбеде верско и морално образовање у складу са својим уверењима, итд.⁴²

Међутим, поставља се питање како је то Србија секуларна држава и да ли су црква и држава апсолутно одвојене институције без додирних тачака? У складу са три основна европска модела који регулишу однос цркве и државе, Србија није Уставом прокламована као држава у којој преовладђује модел стриктне одвојености (Француска, Ирска, Холандија), нити као државна црква у којој постоји режим доминантне религије (Енглеска, Грчка, Финска = у Финској постоје две државне цркве Лутеранска и Православна црква), него у Србији преовлађује модел који је постао европски тренд, а то је модел кооперативне одвојености. Уставни суд Србије тумачи начело секуларности тако што однос цркве и државе дефинише као однос „**кооперативне одвојености**“, те оне одређене проблеме и задатке решавају кроз међусобну сарадњу. Између ове две институције дакле, нема стриктне одвојености нити идентификације цркве са државом, него су цркве и верске заједнице слободне да самостално утврђују своју унутрашњу организацију и верске послове, а држава не сме утицати на доношење њихових прописа и одлука,⁴³ па тако кроз кооперацију омогућују постизање обостраних и засебних интереса који се уједно персонификују у један општи државно – црквени интерес.

⁴¹ Члан 11. Република Србија је световна држава. Цркве и верске заједнице су одвојене од државе. Ниједна религија не може се успоставити као државна или обавезна. *Устав Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 98/06, члан 11.

⁴² *Устав Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 98/06, члан 43.

⁴³ *Одлука Уставног суда Републике Србије*, бр. Уз 455/2011.

Када се дефинисао принцип секуларности, сада се може поставити питање до које мере сежу границе секуларности у правном поретку Републике Србије? Град Београд прославља своју славу Спасовдан, као и остали градови и општине у Србији, затим Министарство унутрашњих послова, Војска Србије, политичке странке и друге државне институције уз присуство црквених великодостојника и медија обележавају своју славу. У државни систем образовања уведена је веронаука (2001/2002) као што је и у саставу Београдског универзитета акредитован Богословски факултет (2004), који се финансира из државног буџета; државна химна свих грађана је молитва Богу („Боже правде“); освештавају се јавне установе и државни функционери понекад траже мишљење од високих представника цркве о неким битним световним питањима, затим ту је и постојање војног свештенства итд.⁴⁴ Такође, 2019. године, 24. мај као датум празновања Светог Кирила и Методија постао је, иако радан, државни празник након што је усвојен Предлог закона о допунама Закона о државним и другим празницима у Републици Србији.⁴⁵ Дакле, ово *de facto* стање функционалности принципа секуларности омогућава **простор светог** или **сакралног** за испољавање **слободе вероисповести**. Сваки верник као грађанин Републике Србије има право да испољава своја верска осећања у складу са својим верским уверењима неугрожавајући другима то право, слободе и супротна верска уверења или вероисповест. Секуларна држава треба да препозна простор светог и простор световног или профаног, те да простор светог или сакралног загарантује и препусти црквама и верским заједницама да испоље своја верска уверења на најбољи могући начин.

5. Члан 18. став 3. у колизији са Светим списима и појмом Бога

У Полазним Основама за израду Нацрта Закона о изменама и допунама Закона о забрани дискриминације мења се назив члана 18. који гласи „**Забрана верске дискриминација**“ у назив „**Дискриминација на основу слободног испољавања вере или уверења**.” Имајући у виду појам модерне демократске/секуларне државе као и уставне и друге правне норме које регулишу њен однос са црквама и верским заједницама укључујући

⁴⁴ Гордана Илић – Попов, „Финансирање црква и верских заједница“, у: *Религија, политика, право*, Институт за упоредно право, Православна Митрополија Црногорско – приморска, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд – Будва 2015, 270.

⁴⁵ <https://www.prva.rs/vesti/info/315982/danas-je-drzavni-praznik-znate-li-uopste-koji> (посећено 14.9.2020.)

једно од основних људских права, а то је право на слободу вероисповести, напоменути члан 18. заједно са ставом 3. као новина јесте дискутабилан по својој садржини и гласи:

„Различито поступање из става 2. овог члана не оправдава дискриминацију по било ком основу из члана 2. овог закона учињену ван богослужбеног простора и времена као ни различито поступање које се не може оправдати системом вредности верске заједнице.”

Поставља се питање: шта то регулише став 3. и да ли постоји одређени проблем у његовој дефиницији? Овим законским решењем ограничило би се једно од основних људских права загарантовано у свим модерним секуларним држава – право на слободу вероисповести. Ово право у оквиру људске слободе да се има или нема, исказе или не исказе верско уверење обухвата две кључне области: унутрашњу и спољашњу, односно *forum internum* и *forum externum*. Унутрашња област или *forum internum* има статус апсолутног права што значи да нико нема право да ниједном физичком лицу ускраћује његово верско уверење које задржава за себе. Са друге стране, слобода испољавања вере или убеђења сме бити подвргнута само законом прописаним ограничењима неопходним у демократском друштву, али у интересу јавне безбедности, ради заштите јавног реда, здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.⁴⁶

Међутим, чланом 18. ставом 3. доводи се у питање могућност јавног и слободног испољавања вере (*forum externum*) од стране регистрованих цркава и верских заједница⁴⁷ у Републици Србији. Као пример и прилог у расправи око овог дискриминационог члана, узимају се конкретно убеђења ЛГБТ популације која се залаже за истополне заједнице, истополне бракове, усвајање деце као и трансродну идеологију⁴⁸. Реконструкцијом овог члана реалност би изгледала на следећи начин. Свештеним лицима оних традиционалних

⁴⁶ Европска конвенција о људским правима, члан 9. став 2.

⁴⁷ Члан 10. став 1. и 2. Традиционалне цркве су оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона, то: Српска Православна Црква, Римокатоличка Црква, Словачка Евангеличка Црква, Реформска Хришћанска Црква и Евангеличка Хришћанска Црква. Традиционалне верск заједнице су оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона, и то исламска верска заједница и Јеврејска верска заједница. *Закон о црквама и верским заједницама* (Сл. Гласник РС, бр. 36/2006).

⁴⁸ ЛГБТ заједница се залаже за трансродну идеологију или идеологију родних идентитета којим има 65 или 77.

црква и верских заједница које су регистроване у складу са законом, а има их седам према Закону о црквама и верским заједницама из 2006. године, ускратило би се основно људско право на слободу вероисповести у контексту области *forum externum*, дакле, права да се јавно и слободно испољи одређено верско уверење. Не само традиционалним црквама и верским заједницама и њиховим верским представницима, него уопште и сваком грађанину/верник, ускратило би се ово фундаментално људско право да на јавном месту изражава верско уверење засновано на Светим списима. То такође значи да би целокупним верским структурама било забрањено да износе оне делове верског учења који се не допадају појединим лицима или групацијама, и који би вређали њихов осећај сексуалне припадности – у овом случају ЛГБТ популацији. **Могу се узети као пример теолошке дисциплине: протологија (учења о почецима света) тријадологија (учење о Светој Тројици), библијска антропологија (библијско учење о човеку и стварању човека), христологија (учење о Господу Исусу Христу).**

У овим теолошким дисциплинама које су засноване на Божјем Откривењу и која су записана у Светим списима и даље протумачена од стране Светих Отаца Православне Цркве, износи се верско учење да су Света Тројица као хришћански Бог створила читав универзум, те да су на крају као круну или рекапитулацију целокупног створеног света створила човека, односно мушкарца и жену благословивши њихову заједницу. Уколико Српска православна црква изрази јавно ову верску истину на основу које хришћански Бог ствара мушко и женско, а не мушко и мушко, женско и женско, да ли то, шире гледано, на основу члана 18. става 3. представља дискриминацију ЛГБТ популације? Одговор је ДА! Припадници ЛГБТ популације могли би оптужити Српску православну цркву за дискриминацију, јер се то противи њиховим схватањима заједнице у оквиру истих полова. Због тога би се аспект јавног верског деловања сузбијао на храмове и друге верске објекте. **Ово доводи до закључка да би појам Бога (или Свете Тројице) био дискриминаторан,** јер је Бог као такав узрок проблема будући да ствара људски живот и уопште људску цивилизацију кроз заједницу **мушкарца и жене**. У том контексту, члан 18. став. 3 доводи у питање **уставно начело секуларности** државе Србије. Међутим, пракса Европског суда за људска права указује на „**принцип неутралности**“. Према овом принципу држава је непристрасни организатор практиковања различитих религија, вера и веровања и њена улога је усмерена ка осигурању јавног поретка, религијске хармоније и толеранције у

друштву.⁴⁹ Стога, начелно говорећи, члан 18. став 3. као Предложена измена и допуна Закона о забрани дискриминације, уместо да буде антидискриминационог карактера, сходно сврси због које се члан као новина доноси, он је у потпуности дискриминацион будући да, не само што ускраћује основно људско право – право на слободу вероисповести које је загарантовано чланом 43. Устава Републике Србије, те ограничава деловање традиционалних цркава и верских заједница на верске објекте, него и подрива уставно начело секуларности државе Србије.

6. Анализа члана 18. став 3. предложених измена и допуна Закона о забрани дискриминације и спомињање Бога у јавној сфери

Изнетом аргументацијом у претходном делу рада у којем се испитивала функционалност принципа секуларности као и питање слободе вероисповести, указало се на повезаност црквених и државних власти кроз верске садржаје, као и на **слободу јавног испољавања вере у секуларној држави**. То се оправдава тиме да Србија припада моделу секуларних држава у којој се принцип секуларности дефинише као принцип „кооперативне одвојености“ у којој држава и црква сарађују у циљу обостраних интереса. Да би се указало на проблем који доноси члан 18. став 3. предложених измена и допуна Закона о забрани дискриминације, узима се као пример - химна „Боже правде“. Овим законским решењем (чланом 18. став 3.) целокупна верска делатност сузбија се на богослужбени простор и забрањује се било какво испољавање вере ван домена светог или сакралног, односно верских објеката, те се у супротном сматра дискриминацијом свако испољавање вере у јавном простору. Ово ствара додатни проблем уколико узмемо да је према Уставу Републике Србије химна свих грађана химна „Боже правде“ која може да се изводи на било ком јавном месту поводом различитих свечаности или церемонијала. Као пример, узећемо акт свечаног полагања заклетве председника Републике Србије приликом доласка на функцију, будући да се химна „Боже правде“ изводи за време овог монументалног догађаја. Међутим, пре него што се започне анализирање, потребно је дефинисати значење државне химне.

⁴⁹ Весна Петровић, „Право на слободу мисли, савести и вероисповести“, у: *Религија у јавном, политичком и друштвеном сектору*, Konrad Adenauer Stiftung, Београд 2013, 111.

Химна (грч. *ὕμνος* песма, хвалоспев) јесте песма у славу Бога, неке идеологије или државе. Она својом садржином изражава оданост, лојалност, побожност, као и преданост, приврженост и поштовање. У средњем веку химне су биле црквене песме, док се почетком 19. века уводе националне химне, као химне владару у монархијским облицима владавине.⁵⁰ Данас у модерним демократским режимима, национална или државна химна јесте репрезентативна инструментална или вокално - инструментална композиција државе која се изводи у свечаним и претежно службеним приликама.⁵¹ Пре него што је у Србији враћена химна „Боже правде“, била је на снази химна „Хеј, Словени“ као пансловенска патриотска песма и као таква имплементирана је у химну Социјалистичке Федеративне Републике Југославије од 1945. до 1992. године. Формирањем Савезне Републике Југославије химна „Хеј, Словени“ постала је химна те државе у периоду од 1992. па све до њеног распада 2003. године.⁵² На основу члана 73. тачке 2. Устава Републике Србије, Народна скупштина Републике Србије, на седници Девог ванредног заседања у 2004. години, одржаној 17. августа 2004. године, донела је: Препоруку о коришћењу грба, заставе и химне Републике Србије.⁵³

Међутим, коначним усвајањем новог Устава у Србији из 2006. године *de jure* је враћена химна „Боже правде“. У песми од осам строфа **краља** су замениле **земље, краљевину - отаџбину, круне - славе**, а стих „**српског краља, Боже, храни**“ измењен је у „**Боже спаси, Боже брани**“.⁵⁴ У члану 7. став 4. Устава Републике Србије дефинише се да је званична химна Републике Србије свечана песма „Боже правде“⁵⁵ упућена Богу. *На основу Закона о изгледу и употреби грба, заставе и химне Републике Србије* из 2009. године, у члану 35. став 1. химна „Боже правде“⁵⁶ као свечана песма Републике Србије се изводи

⁵⁰ <https://sr.wikipedia.org/sr-ec/> (посећено 13.8.2020).

⁵¹ <https://sr.wikipedia.org/wiki/> (посећено 13.8.2020).

⁵² http://www.arhivyu.gov.rs/active/srlatin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/drzavni_simboli/himna.htm (посећено 13.8.2020).

⁵³ <https://sr.m.wikisource.org/sr> (посећено 14.8.2020).

⁵⁴ <http://ts366544v061.moji.oblaci.rs/sr/clanak/> (посећено 14.8.2020).

⁵⁵ Република Србија има свој грб, заставу и химну. Грб Републике Србије се користи као Велики грб и као Мали грб. Застава Републике Србије постоји и користи се као Народна застава и као Државна застава. Химна Републике Србије јесте свечана песма „Боже правде“. Изглед и употреба грба, заставе и химне, уређује се законом. *Устав Републике Србије*, члан 7.

⁵⁶ Члан 35. Химна Републике Србије изводи се: приликом свечаности полагања заклетве председника Републике; приликом испраћаја председника Републике из Републике Србије у званичну посету иностраној држави и његовом повратку у Републику Србију; на прославама поводом Дана државности Републике Србије; приликом одавања поште Незнаоку јунаку на Авали; при званичном доласку у Републику Србију, односно при испраћају из Републике Србије шефа државе стране државе или владе и овлашћеног представника

приликом свечаности полагања заклетве председника Републике.⁵⁷ Ова свечана песма интегративног, тј. духовно обједињујућег и верског карактера јесте химна свих грађана Србије и као таква - прожета верском садржином, нашла је своје гаранције у Уставу и изводи се приликом полагања председничке промисорне заклетве. После свечане заклетве када наступи химна, долазе речи: „Боже правде“, „Моћном руком води брани, будућности српске брод“, „Сложи српску браћу“, „Нову срећу Боже дај“, „Боже спаси, Боже храни“. Дакле, заклетва и химна имају интегративни карактер, а то је обједињавање и чување српског идентитета и српске државе. Све то свој израз добија у чињеници да се заклетва полаже **јавно у средишту Народне скупштине као највишег представничког тела и носиоца уставотворне и законодавне власти.**

Уколико се стварност сагледа шире и узме у обзир **члан 18. став 3. Предложених измена и допуна Закона о забрани дискриминације**, и уколико се узме у обзир претходна анализа на основу које је приказано да би појам Бога био дискриминационог карактера усвајањем ових измена и допуна, то би значило да председник Републике Србије приликом доласка на функцију врши дискриминацију јер се спомињање Бога кроз химну „Боже правде“ и председничко ускликивање химне одиграва у **јавној сфери**, а не у верском објекту. То би могло да се односи и на српског Патријарха, свештена лица, државне функционере и уопште на вернике/грађане државе Србије који присуствују церемонији. Такође, може се констатовати да би сама химна Боже правде била дискриминационог карактера, будући да појам Бога имплицира нешто што је узрок постојања заједнице различитих полова, мушкарца и жене, а то производи велике проблеме на државном и црквеном нивоу. На основу тога, ствара се осећај да постоји тенденција да се традиционалне цркве и верске заједнице оваквим законским решењем поставе у домен приватног у ком би се њихово деловање ограничило, кршећи не само Устав Републике Србије, него и члан 1.

међународне организације; приликом полагања венаца званичних представника Републике Србије на гробља, гробове и друга спомен – обележја бораца и жртава рата. У другим случајевима, у члану 36. Химна Републике Србије може се изводити: на прославама и другим свечаним манифестацијама којима се званично обележавају догађаји значајни за Републику Србију; на сахранама заслужних грађана Републике Србије, кад им се у име Републике Србије указује посебна почаст, у складу са прописом Владе; приликом међународних сусрета, такмичења и других скупова (политичких, научних, културно – уметничких, спортских и др.) на којима Република Србија званично учествује или је репрезентована, у складу са правилима и праксом одржавања таквих скупова; и у другим случајевима, ако њена употреба није у супротности са овим законом. *Закон о изгледу и употреби грба, заставе и химне Републике Србије* (Службеник гласник РС, бр. 36/2009).

⁵⁷ *Закон о изгледу и употреби грба, заставе и химне Републике Србије* (Службеник гласник РС, бр. 36/2009).

став 1. Устава Српске Православне Цркве који јемчи да она „**своје учење ЈАВНО исповеда, своје богослужење ЈАВНО врши и уређује црквеноверске послове**“.⁵⁸

7. Забрана верске дискриминације у законодавству Републике Србије

Основ забране дискриминације јесте начело једнакости, и у случају када су грађани неједнаки у свом положају услед свог личног својства, јасно је да постоји дискриминација. Израз „лице“ или „свако“ означава оног ко борави на територији Републике Србије или на територији под њеном јурисдикцијом, као и правно лице које је регистровано, односно обавља делатности на територији Републике Србије. Према томе, израз „лице“ или „свако“ односи се на све који имају правни субјективитет (физичка и правна лица). Отуда, забрана дискриминације се не односи само на физичка, већ и на правна лица.⁵⁹ У Закону о црквама и верским заједницама из 2006. године тврди се да су традиционалне цркве и верске заједнице оне које у Србији имају вишевековни историјски контитуитет и чији је **правни субјективитет** стечен на основу посебних закона. **Традиционалне цркве** су: Српска Православна Црква, Римокатоличка Црква, Словачка Евангеличка Црква, Реформаторска Хришћанска Црква и Евангеличка Хришћанска Црква. **Верске заједнице** су: Исламска верска заједница и Јеврејска верска заједница.⁶⁰ Отуда, забрана дискриминације се не односи само на физичка, већ и на правна лица.

Према Уставу Српске Православне Цркве, **правна лица** у Српској Православној Цркви су: Патријаршија, епархије, црквене општине, манастири, задужбине, самосталне установе и такви фондови, према црквеној намени, поједини храмови. Ова правна лица способна су да по прописима закона стичу и држе покретна и непокретна добра, и врше сва права и обавезе које им као таквима припадају,⁶¹ и сходно томе, могу несметано да функционишу и јавно обављају своје верске делатности на територији Републике Србије и шире. Због тога, члан 18. став 3. у полазним Основама за израду Нацрта Закона о изменама и допунама Закона о забрани дискриминације јесте противуставаан и крши како Устав Републике Србије тако и Устав Српске Православне Цркве. На основу тога,

⁵⁸ *Устав Српске Православне Цркве*, Свети Архијерејски Синод (друго издање), Београд 1957, члан 1. став 1.

⁵⁹ Dejan Milenković, *Vodič kroz zakon o zabrani diskriminacije*, Београд 2010, 27.

⁶⁰ *Закон о црквама и верским заједницама*, члан 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16.

⁶¹ *Устав Српске Православне Цркве*, члан 5. став 1. и 2.

дискриминацијом се не може сматрати поступање свештеника или верских службеника, које је у складу са доктрином, уверењима или циљевима цркава и верских заједница уписаних у регистар, у складу са посебним законом којим се уређује слобода вероисповести и статус цркава и верских заједница. Свако има право да га надлежни судови и други органи јавне власти Републике Србије ефикасно штите од свих облика дискриминације.⁶²

Када је реч о забрани верске дискриминације, потребно је указати на правне регулитиве које доноси српско законодавство:

1. Забрана дискриминације једно је од основних начела **Устава Републике Србије** која је изричито утврђена у члану 21 и гласи:

„Пред Уставом и законом сви су једнаки. Свако има право на једнаку законску заштиту, без дискриминације. Забрањена је свака дискриминација, непосредна или посредна, по било ком основу, а нарочито по основу расе, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика, старости и психичког или физичког инвалидитета. Не сматрају се дискриминацијом посебне мере које Република Србија може увести ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима.“⁶³

2. Забрана дискриминације цркава и верских заједница загарантована је чланом 41. **Устава Републике Србије**:

„Цркве и верске заједнице су равноправне и одвојене од државе. Цркве и верске заједнице су равноправне и слободне да самостално уређују своју унутрашњу организацију, верске послове, да јавно врше верске обреде, да оснивају верске школе, социјалне и добротворне установе и да њима управљају, у складу са законом. Уставни суд може забранити верску заједницу само ако њено деловање угрожава право на живот, право на психичко и физичко здравље, права деце, право

⁶² Dejan Milenković, *Vodič kroz zakon o zabrani diskriminacije*, 24.

⁶³ *Устав Републике Србије*, члан 21.

на лични и породични интегритет, право на имовину, јавну безбедност и јавни ред или ако изазива и подстиче верску, националну или расну нетрпељивост.“⁶⁴

3. У **Закону о црквама и верским заједницама** из 2006. године у члану 2. се изричито говори о **забрани верске дискриминације** и гласи:

„Нико не сме бити подвргнут принуди која би могла угрозити слободу вероисповести, нити сме бити присиљен да се изјасни о својој вероисповести и верским уверењима или њиховом непостојању. Нико не може бити узнемираван, дискриминисан или привилегован због својих верских уверења, припадања или неприпадања верској заједници, учествовања или неучествовања у богослужењу и верским обредима и коришћења или некоришћења зајемчених верских слобода и права. Не постоји државна религија.“⁶⁵

4. Такође, од значаја су одредбе **Устава Републике Србије** које говоре о **забрани дискриминације националних мањина** у следећим члановима: члан 75. став 1., члан 76. став 1. и 2., члан 79. став 1., а које се односе на традиционалне цркве и верске заједнице и гласи:

„Члан 75. став 1.: Припадницима националних мањина, поред права која су Уставом зајемчена свим грађанима, јемче се додатна, индивидуална или колективна права. Индивидуална права остварују се појединачно, а колективна у заједници са другима, у складу са Уставом, законом и међународним уговорима.“

„Члан 76. став 1. и 2.: Припадницима националних мањина јемчи се равноправност пред законом и једнака законска заштита. Забрањена је било каква дискриминација због припадности националној мањини. Не сматрају се дискриминацијом посебни прописи и привремене мере које Република Србија може увести у економском, социјалном, културном и политичком животу, ради постизања пуне

⁶⁴ Устав Републике Србије, члан 21.

⁶⁵ Закон о црквама и верским заједницама, члан 2.

равноправности између припадника националне мањине и грађана који припадају већини, ако су усмерене на уклањање изразито неповољних услова живота који их посебно погађају.“

„Припадници националних мањина имају право: на изражавање, чување, неговање, развијање и јавно изражавање националне, етничке, културне и верске посебности; на употребу својих симбола на јавним местима; на коришћење свог језика и писма; да у срединама где чине значајну популацију, државни органи, организације којима су поверена јавна овлашћења, органи аутономних покрајина и јединица локалне самоуправе воде поступак и на њиховом језику; на школовање на свом језику у државним установама и установама аутономних покрајина; на оснивање приватних образовних установа; да на своме језику користе своје име и презиме...“⁶⁶

5. У Закону о Војсци Србије у члану 13. ставу 2. говори се о забрани верске дискриминације и гласи:

„Забрањено је повлашћивање или ускраћивање припадника Војске Србије у његовим правима или дужностима, посебно због расне, верске, полне и националне припадности, порекла или због неког другог личног својства.“⁶⁷

⁶⁶ Устав Републике Србије, члан 75. став 1., члан 76. став 1. и 2., члан 79. став 1.

⁶⁷ *Zakon o Vojsci Srbije*, Sl. glasnik RS", br. 116/2007, 88/2009, 101/2010 - dr. zakon, 10/2015, 88/2015 - odluka US, 36/2018 i 94/2019), član 13. Stav 2.

8. Деконструкција члана 18. у предложеним изменама и допунама Закона о забрани дискриминације

Појам деконструкција у елаборацији члана 18. представља *a priori* метод којим се кроз објективну критичку анализу долази до разоткривања разлика између структуре и основног значења као и сврхе која се жели постићи. Деконструкција јесте незаобилазан метод којим ће се трансформисати члан 18. како би се јасно и недвосмислено представили циљеви и последице усвајања ових измена и допуна Закона о забрани дискриминације. Сврха и циљ којим се доносе новине кроз предвиђена законска решења јесте **антидискриминација**. Сходно томе, читава лепеза чланова мора бити структурисана у том смеру. Основ за доношење законских решења у најширем смислу јесте прављење разлике између одређених поступака којим се чини и не чини штета појединцима и групацијама, па начело једнакости свих људи као једно од основних људских права захтева **недискриминацију**. У том контексту, етимологија појма дискриминација долази од латинске речи *discriminare*, што значи одвајати, правити разлику између онога што јесте и што није штетно.⁶⁸ Дискриминација или дискриминаторно поступање означава свако неоправдано прављење разлика или неједнако поступање у односу на лица или групе, на отворен и **прикривен** начин, а који се засниа на: раси, боји коже, националној припадности, **верским уверењима** итд.⁶⁹ На основу тог сазнања, започиње се деконструкција члана 18. предложених измена и допуна Закона о забрани дискриминација који доноси следеће новине:

1. Промена назива члана 18. „забрана верске дискриминације“ у назив „дискриминација на основу слободног испољавања вере или уверења“.

На самом почетку се примећује новина, а то је мењање наслова члана 18. у наслов или назив „дискриминација на основу слободног испољавања вере или уверења“. Шта је проблематично у овом називу? Узимају се два појма: **дискриминација** и **верска слобода**. Тенденција законодавца приликом израде ових законских решења била је наводно да се спречи дискриминација на основу слободног испољавања вере, међутим, како је то могуће учинити и шта то треба да значи? Право на слободу вероисповести јесте једно од основних

⁶⁸ Milan Vujaklija, *Leksikon stranič reči i izraza*, Prosveta, Beograd 1986, 229.

⁶⁹ Dejan Milenković, *Vodič kroz zakon o zabrani diskriminacije*, 23.

људских права које је загарантовано у целокупном међународном систему људских права. Цркве и верске заједнице које су регистроване у складу са законом изражавају своју верску слободу на законит начин, а на основу својих Светих списа. То значи да не постоје никаква ограничења када су верске слободе у питању будући да су цркве и верске заједнице законом добиле могућност да слободно и неометано врше своје верске делатности. Међутим, у наслову члана 18. када се уопштено говори о верским слободама мисли се на индивидуалне и колективне слободе, дакле на појединце и групације. Наслов члана 18. је ДИСКРИМИНАЦИОНОГ карактера и као такав има тенденцију да уведе одређене основе за дискриминацију на основу слободног испољавања вере. Како је могућа дискриминација на основу нечега што је законито и што представља основно људско право које је загарантовано у свим уставима европских држава, подразумевајући и државу Србију? Уместо да наслов члана 18. буде дефинисан **антидискриминационо**, те да се у том циљу структуришу ставови у оквиру овог члана, он на самом почетку поставља ограничења законитом испољавању верских слобода. То значи да је наслов члана 18. дискриминаторан и противустанован.

2. Друга новина јесте мењање става 2. члана 18. који гласи:

„Приликом обављања богослужења, верских обреда и осталих верских делатности у црквама и верским заједницама чији се систем вредности заснива на вери или уверењу, различито поступање свештеника, односно верских службеника према лицима или групи лица при обављању ових делатности, не представља дискриминацију у случају када, због природе делатности или околности у којима се обављају, вера или уверење представља стварни, законит и **оправдан услов за њихово обављање**, у складу са системом вредности цркве и верске заједнице уписане у регистар верских заједница, у складу са законом. **Цркве или друге верске заједнице, чији се систем вредности заснива на вери или уверењу, у складу са уставом и законом, могу захтевати од лица, која обављају богослужење, да се понашају у доброј вери и с лојалношћу према систему вредности цркве или друге верске заједнице.**“

У ставу 2. члана 18. говори се да: верске делатности регистрованих цркава и верских заједница у складу са законом, не представљају дискриминацију због природе њихове делатности. Овај део ће се елаборирати када се буде деконструисао став 3. Међутим, потребно је напоменути да се у ставу 2. користи фраза: „**оправдан услов за њихово**

обављање“. Шта то значи? Овде се жели указати на квалификовање верске делатности и фактичко задирање државе у идентитет цркве и као такав став 2. представља увертиру у став 3. Фразом: „**оправдан услов за њихово обављање**“ прави се диференцијација у оквиру верског учења и тиме држава задире не само у аутономно право цркава и верских заједница кршећи начело секуларности, него одређује и шта је то оправдано, а шта није у корпусу Светих списа као темељених истина на основу којих су конституисане цркве и верске заједнице. Признати цркву од стране државе не значи признати еклисиолошки утемељен идентитет цркве. Држава треба да штити и јемчи **права** која црква има са таквим идентитетом какав има, а **не да признаје цркву у смислу да успоставља њен идентитет**,⁷⁰ нити да одређује шта је оправдано, а шта није. Држава нема право да одређује регистрованим црквама и верским заједницама област њиховог деловања будући да оне спадају у домен **светог** или **сакралног**. Цркве и верске заједнице законом су добиле могућност да остварују своје верске слободе, што имплицира да имају право да своје верско учење изразе кроз област *forum externum* које произилази из Светих списа.

3. Трећом новином додаје се цео став 3. у члану 18. који гласи:

„Различито поступање из става 2. овог члана не оправдава дискриминацију по било ком основу из члана 2. овог закона учињену ван богослужбеног простора и времена као ни различито поступање које се не може оправдати системом вредности верске заједнице“.

Сада је потребно применити метод деконструкције на став 3. члан 18. У њему се констатује да се: „не оправдава дискриминација по било ком основу учињену **ван богослужбеног простора и времена**“. То значи да се прави разлика између јавног и приватног у оквиру области деловања цркава и верских заједница, што имплицира да држава сузбија верску делатност на храмове, односно верске објекте. Шта то даље значи? Узимамо конкретан пример. Овим законским решењем би се **изношење верских слобода** које се косе са уверењима припадника ЛГБТ популације ван богослужбеног простора **онемогућило**, дакле, сваком верском поглавару, свештеном лицу као и грађанину/вернику. То значи да би у јавном простору било забрањено износити оне делове верског учења који би представљали

⁷⁰ Богољуб Шијаковић, *Огледање у контексту*, 472.

основ за дискриминацију ЛГБТ популације у Србији, тачније, забрањено би било износити верско учење које би представљало основ за дискриминацију нечијег осећаја припадности одређеној групацији. Уколико Црква учи да је Бог створио мушкарца и жену као заједницу, то може представљати основ за дискриминацију као што би на основу тога и сам појам Бога био дискриминаторан.

Дакле, цркве и верске заједнице неће имати право на јавно изражавање својих верских слобода и као такве их, држава, овим законским решењем смешта у домен приватног. Став 3. члана 18. ствара још већу компликацију и производи још дубље проблеме. На основу тога, рад Православног богословског факултета морао би бити забрањен. Као академска институција, Православни богословски факултет има правно легитиман статус члана Универзитета у Београду, и активно учествује у његовом раду. Његова делатност би морала бити прекинута и сведена на систем образовања у оквиру верских објеката, односно богослужбених простора. Верска настава на нивоу основношколског и средњешколског образовања морала би бити забрањена и као опциони предмет јер би, такође, својим присуством подривала осећања припадника ЛГБТ популације. Крстови као верски симболи би морали бити уклоњени са јавног простора (раскрсница, кружних токова) јер симболишу Бога⁷¹ који је створио егзистенцијални проблем за ЛГБТ популацију јер људску врсту није створио као мушко и мушко, женско и женско. Дакле, став 3. члана 18. у потпуности редефинише односе државе и цркве и као такав је противустанован.

Пошто се приказало у деконструкцији става 2. да држава нема право да задире у идентитет цркава и верских заједница, у ставу 3. долази до континуитета у прокламовању исте реалности када се каже: „**поступање које се не може оправдати системом вредности верске заједнице**“. Овим ставом се потврђује поновно задирање државе у идентитет цркве и њено аутономно црквено право, истовремено кршећи и Устав Српске Православне Цркве. На основу овог одељка из става 3. поставља се питање, како синтагма „**систем вредности**“ може бити дискриминаторна, односно како појам вредност по себи може бити доведен у питање? Вредности представљају организован скуп општих уверења, мишљења и ставова о томе шта је исправно, добро и пожељно,⁷² и јединствене су за сва физичка лица кроз историју. Оне су непроменљиве и произилазе из универзалне људске природе и тежње ка

⁷¹ Симболишу Бога, његово страдање, али и живот будући да је крстом онтолошки побеђена смрт.

⁷² Renata Jukić, „Moralne vrijednosti kao osnova odgoja“, u: *Nova prisutnost*, Zagreb, 2013, 403.

добру као фундаменталној људској вредности и темељ су државних и црквених докумената, односно закона.⁷³ Овај став представља *nonsense* будући да законодавац овде говори о дискриминацији на основу система вредности цркава и верских заједница. Међутим, систем вредности на основу којег функционише Српска Православна Црква, према члану 7. Устава Српске Православне Цркве су: а) Свето писмо и Свето предање према учењу свете православне Цркве; б) правила васељенских сабора и од њих признатих правила апостолских, помесних сабора и светих Отаца; в) одредаба помесних сабора и патријаршиских синода, уколико их је усвојила Српска Православна Црква; г) на основу прописа овога Устава; д) уредаба, правилника и начелних одлука надлежних црквених власти. Да би ствари биле јасније, на основу овог става закључује се: и сам верски систем вредности представља дискриминацију. Ово еклатантно сузбијање цркава и верских заједница у домен приватног и редефинисање црквених устава и закона као и верских списа, јасно говори о стварању простора за насилно наметање ЛГБТ и трансродне идеологије.

Држећи се дефиниције појма дискриминације, тј. да она означава свако неоправдано прављење разлика или неједнако поступање у односу на лица или групе, на отворен и **прикривен начин** који се заснива на: раси, националној припадности, **верским уверењима** итд., може се закључити да законодавац управо на тај исти **прикривен**, али и еклатантан начин врши дискриминацију цркава и верских заједница овим законским решењем редефинишући на глобалном плану однос државе и цркве. Међутим, важно је напоменути одељак из става 2. који гласи:

„Приликом обављања богослужења, верских обреда и осталих верских делатности **„У“ црквама и верским заједницама** чији се систем вредности заснива на вери или уверењу, различито поступање свештеника, односно верских службеника према лицима или групи лица при обављању ових делатности, не представља дискриминацију у случају када, због природе делатности или околности у којима се обављају, вера или уверење представља стварни...”

Уколико се говори о Богу или било којој другој теми у којој био се нашао основ за дискриминацију, неће се сматрати дискриминацијом **„У“ ЦРКВАМА И ВЕРСКИМ**

⁷³ Vlatka Družinec, „Transfer vrijednosti s roditelja na djecu ”, u: *Školski vijesnik: časopis za pedagojsku teoriju i praksu*, 65 (3), Маће, 2016, 477.

ЗАЈЕДНИЦАМА, односно у оквиру богослужбених објеката. Уколико свештеник или било које друго лице на улици искаже свој верско уверење или учење на законит начин, на основу Светих списа, сматраће се дискриминацијом или ће постојати основа за дискриминацију у зависности од изреченог. У потпуности се на основу овог члана сам појам „БОГА“ сматра дискриминаторним што имплицира и могућност забране Светих списа, па и цркава и верских заједница. Такође, слово „У“ (црквама и верским заједницама) прецизно одређује да се ради о сузбијању верске делатности на богослужбени простор у домену приватног. Као противтежа овом параграфу навешће се други део става 2. који гласи:

„Цркве или друге верске заједнице, чији се систем вредности заснива на вери или уверењу, у складу са уставом и законом, могу захтевати од лица, која обављају богослужење, да се понашају у доброј вери и с лојалношћу према систему вредности цркве или друге верске заједнице“.

Спомиње се фактичко **скретање пажње** на „**понашање у доброј вери лица која обављају богослужење**“. Да ли овај део из параграфа 2. отвара простор могућим политичким утицајима на верске поглаваре који би вршили притиске на свештена лица, по хијерархији нижа, како би обратила пажњу на речник који користе приликом изражавања или испољавања вере те би на тај начин сузбијали верско учење и став цркава и верских заједница и у оквиру богослужбеног простора, пошто се каже да цркве и верске заједнице могу захтевати од лица које обавља богослужење да се понаша у доброј вери. Стога, може се констатовати следеће: прво, „**добра вера**“ је флоскула и друго у општецрквеном и свакодневном језику када се каже реч „Црква“, мисли се на Епископа, Митрополита или Патријарха. Ова чињеница нам говори да се овде оставља простора за политичке притиске и утицаје на свештена лица, преко верских поглавара, како би се и у домену приватног сузбило верско учење. Цркве и верске заједнице биле би апсолутно онемогућене да функционишу у складу са законом, будући да својим хиљадугодишњим учењем „наводно“ задиру у нечији осећај припадности, као нпр. ЛГБТ популације, на основу верског учења и система вредности које је морално и правно легитимно и као такво има законску потврду за делатност од стране Републике Србије. То нам говори да је законодавац имао у виду увођење вербалног деликта на основу законитог и слободног испољавање вере сузбијајући

цркву у домен приватног, а истовремено отварајући простор за ЛГБТ и трансродну идеологију.

9. Апендикс: црквено утемељење српског идентитета – правноисторијска анализа

Улога Цркве у развијању и конституисању идентитета српског народа аргументативно се може учврсти *de jure*, односно, *Законом о црквама и верским заједницама* из 2006. године који је данас на снази. У члану 11. деклараторно се признаје и утврђује *да Српска Православна Црква има изузетну историјску, државотворну и цивилизацијску улогу у обликовању, очувању и развијању идентитета српског народа*.⁷⁴ На основу прокламованог потребно је утврдити шта то конкретно значи. Пре свега, национални идентитет је, са једне стране, утемељен у заједничком језику, историји, култури, а са друге стране, представља интегритет једног народа као систем његовог општег самоодржања, његову историјску потврђену виталност. Епохалну трансгенерацијску одговорност самоодржања идентитета српског народа одржала је и интегрисала у себи Црква, те би у супротном ослобађање од историје означавало пражњење од идентитета, а то би даље значило одрицање од прошлости, одрицање од себе самих.⁷⁵ Идентитет српског народа и перспектива памћења синтетизовани од стране Цркве јесу претпоставке самосвести као бриге за национални идентитет и неопходни су због футуролошке оријентације, јер однос према прошлости увек је одређен становиштем у садашњости са усмерењем ка будућности.⁷⁶ С обзиром на то, питање цркве дубинско је питање српског идентитета. Српски народ је настао „у Цркви и са Црквом“, те се није дефинисао преко идеје крви и тла. Он је конституисан и пројављен у историји као народ Божји, што је историјски условљено чињеницом да, када су Срби изгубили своју државу, онда је њихова народна Црква била једина сигурност у којој се подударају народност и црквеност.⁷⁷ Дакле, српски идентитет историјски и културолошки гледано из савремености одређен је вером и

⁷⁴ *Закон о црквама и верским заједницама*, Службени гласник РС, бр. 36/2006, члан 11.

⁷⁵ Богољуб Шијаковић, *Отпор забораву*, Православни Богословски факултет Светог Василија Острошког, Хришћански културни центар др Радован Биговић, Фога – Београд 2016, 84 – 90.

⁷⁶ Б. Шијаковић, *Отпор забораву*, 97.

⁷⁷ Богољуб Шијаковић, *Светосавље и философија живота*, Православна реч, Нови Сад 2019, 141.

Црквом. Ово одређење је утолико важно што идентитетско питање српског народа мора да нађе свој израз и гаранције у правном систему.⁷⁸ Отуда, *Закон о црквама и верским заједницама* признаје Цркви државотворну улогу у креирању и очувању идентитета српског народа.

Идентификација Српске Православне Цркве са српским идентитетом дубоко је укореењена у националну свест.⁷⁹ Православна вера одиграла је кључну улогу у стварању српске државе и за време Немањића када је православље постало званична вера Срба, а национално јединство остварено. Политичка мисао Немањића произлазила је из схватања о узвишеном извору државне власти, о односу Цркве и државе. Ако државна власт потиче од Бога, онда је она ограничена божанским моралним законима и крајњи смисао јој је не само благостање већ у крајњем и спасење у вечности.⁸⁰ Утолико је одређен и смисао државе. За српске владаре поклонити нешто цркви значило је за душу одати или дати, одакле потиче реч **задужбина** која се у српском правном језику сачувала све до данас. Обдарени или подигнути манастири и цркве били су дужни да моле Бога за душу свог добротвора за време његовог живота и после његове смрти. Пошто су цркве и манастире одаривали српски владари, то њихово даривање за душу постало је **државни акт** преко ког су се државни циљеви везали за вечне циљеве. У тој вези и перспективи, држава више није била циљ за себе, него средство за служење неком узвишеном циљу.⁸¹ Директан спој српских владара са православљем оличен је и у великом броју канонизованих главешина. Српски владари **из лозе Немањића** који су канонизовани за светителство јесу: Стефан Немања, Свети Сава, Стефан Првовенчани, Милутин, Драгутин, Стефан Урош и Стефан Дечански. **Из лозе Хребељановића** то су: принц Лазар и Стефан Лазаревић. **Из династије Бранковића** посвећени су: Стефан Слепи, Јован, Ђорђе и Ангелина.⁸² На основу те идеје о тесној вези цркве и државе, могу се утврдити основне конструкције српског националног идентитета:

⁷⁸ https://www.youtube.com/results?search_query=bogoljub+sijakovic+hram (20.9.2020).

⁷⁹ Ana S. Trbovich, *A Legal Geography of Yugoslavia's Disintegration*, Oxford University Press, 2008.

⁸⁰ Милован Р. Суботић, „Између српскости и православља: однос нације и конфесије 800 година након признања аутокефалности СПЦ“, у: *Култура полиса*, год 2019, 84.

⁸¹ Теодор Тарановски, *Историја српског права у Немањићкој држави*, 136 – 137.

⁸² Милован Р. Суботић, „Између српскости и православља: однос нације и конфесије 800 година након признања аутокефалности СПЦ“, 84.

1. Српско светосавље у језгру православне вере – јесте српска духовна вертикала, национални изворник из ког произилазе и које у себи сажима све друге црте српског идентитета;
2. Косовски завет – јесте трансформација преломних историјских околности као последице насртаја империјалних сила којима се морало одупирати и преточити их у смисао;
3. Ћирилично писмо – јесте језичка црта националног идентитета;

У истраживању одговора на идентитетско питање српског народа, оријентир посматрања јесте **светосавска духовност** која је вредносно нормативни образац друштвеног веровања, осећања и мишљења, као и колективно понашање и деловање Срба као православних хришћана на свим релевантним подручјима људске друштвене праксе.⁸³ Када се постави питање „о српском идентитету“, потребно је осврнути се на питање ко је Свети Сава. Зна се да је најмлађи Немањин син Растко био кнез Хумске области (касније Херцеговине) и да је као млад побегао у светогорски манастир и постао монах Сава.⁸⁴ Одласком у Хиландар, долази у духовно средиште хришћанског света, мултикултуралну и мултинационалну средину коју карактерише разноврсна комуникација људи и идеја. Његово монаштво у Хиландару је и највиши универзитет оног доба, први пример и идеалан образац српске дипломатије којом је издејствована аутокефалност Српске Православне Цркве, духовни легитимитет и међународни легалитет младој српској држави.⁸⁵

Године 1219. године у Никеји хиротонисан је у архиепископа, што значи да је постао наследник светих апостола и преко њих Христа као Главе Цркве, јер пуноћа епископског достојанства значи пуноћу апостолског предања и пуноћу Цркве као Тела Христовог. Као mudar државник своје архиепископство је користио тако што је једнако утемељивао државу као цркву.⁸⁶ Аутор је Законоправила или Номоканона (у Русији названог Крмчијом – крманошком књигом која управља животом верујућег, као што крма – кормило управља

⁸³ Милован М. Митровић, „Феноменологија и дијалектика националног идентитета и српског идентитета Србије“, у: *Идентитетски преображај Србије*, Универзитет у Београду Правни факултет, Београд 2016, 54 - 55.

⁸⁴ Богољуб Шијаковић, *Огледање у контексту*, Службени гласник, Београд 2011, 284.

⁸⁵ Милован М. Митровић, „Феноменологија и дијалектика националног идентитета и српског идентитета Србије“, 56.

⁸⁶ Богољуб Шијаковић, *Огледање у контексту*, 284.

лађом) користивши грађу различитих канонских зборника: *Номоканона у 50 наслова*, *Номоканона у 14 наслова*, *тумачења канониста из 7. века Аристина и Зонаре*, такође је корисито и *превод Прохирна цара Василија I* који је био зборник целокупног кривичног, грађанског и процесног византијског права и том грађом је располагао самостално и на стваралачки начин. Циљ Законоправила био је да осигура самостални положај цркве која је тек настала и због тога је тај зборник утемељен на принципу сагласја или симфоније у двоструком погледу: 1) у односима између цркве и државе као равноправних партнера, а против превласти државне власи над црквом; 2) у односима између православних цркава, а против хегемоније Цариградске патријаршије. Законоправило је било извор црквеног и световног права до краја постојања средњевековне српске државе.⁸⁷ Као просветитељ и реформатор, Сава је за узор српске цркве, државе, друштва и културе изабрао најразвијенију светску цивилизацију свога времена – византијску и хришћанску. Све своје духовне напоре и политичку и дипломатску способност, усмеравао је ка једном општем стратешком циљу, а то је да се Срби не подреде тако високом узору и моћном суседу, већ да се од њега што више у сваком погледу осамостале: **Црквено – верски:** српском црквеном аутокефалијом; **Политички:** сувереном српском државом и народним аутономним правом; **Културно:** књижевним и црквеним језиком који би био разумљив обичном српском народу. Отуда, као духовни оријентир и историјска хоризонтала, светосавље је идеја око које се интегрише српски народ и управља у преломним историјским тренутцима и кад остане без државе или без национално одговорног вођства, те је светосавски духовни и културни кодекс историјско упориште српства.⁸⁸

⁸⁷ Зоран С. Мирковић, *Српска правна историја*, Универзитет у Београду Правни факултет, Београд 2017, 24 – 25.

⁸⁸ М. М. Митровић, „Феноменологија и дијалектика националног идентитета и српског идентитета Србије“, 59 – 60.

ЗАКЉУЧНИ КОМЕНТАР:

Проблеми који се доносе чланом 18. Закона о изменама и допунама Закона о забрани дискриминације јесу комплексни и као такви крше основно људско право, а то је право на слободу вероисповести које је загарантовано у целокупном међународном систему људских права. Ово право загарантовано је у свим уставима европских држава. Члан 18. је противуставан јер крши Устав Републике Србије и Устав Српске Православне Цркве. Такође, доводи у питање уставно начело секуларности и одлуке Уставног суда Републике Србије који је дефинисао овај принцип као начело „**кооперативне одвојености**“. Анализом члана 18. констатовано је да Свети списи као извор вере цркава и верских заједница могу бити дискриминаторни будући да се косе са уверењима ЛГБТ популације. На основу тога, доказано је да би појам Бога или Свете Тројице био дискриминационог карактера, па се поставља питање шта то онда значи и куда све то води? Да ли цркве и верске заједнице регистроване у складу са законом треба да буду укинута и да немају Свете списе како се нечије право да се осећа како хоће не би довело у питање. Стога се поставља кључно питање: **ГДЕ СУ ГРАНИЦЕ ЉУДСКЕ СЛОБОДЕ и ШТА СУ ТО ЉУДСКЕ СЛОБОДЕ?** Оваквим законским решењима доводи се у питање **државна химна „Боже правде“** будући да је **Бог** о којем се говори у химни „**узрок проблема**“ јер ствара људски живот и цивилизацију као заједницу мушкарца и жене, а не као заједницу истих полова, па сва физичка лица која на јавном месту присуствују церемонији на којој се може чути химна „Боже правде“ могу бити оптужени за дискриминацију уколико изговарају речи химне. На ову реалност указано је примером полагања заклетве председника Републике Србије у средишту Народне Скупштине. Овај проблем је алармантнији него што се на први поглед може учинити само пуким ишчитавањем законских решења и много залази у дубину, те подрива основне постулате живота само због нечијег осећаја да се осећа како он жели и да то добије законску гаранцију. Овде се поставља питање основних постулата Нацрта Закона, транспарентности и сврхе у које се они доносе. Сврха је да буду антидискриминациони, а у својим основама су **ДИСКРИМИНАЦИОНОГ** карактера, чиме потресају уставна начела и државно – црквене односе, и доводе у питање слободу јавног функционисање цркава и верских заједница и основна природна људска права.